

JORDBRUK Fjällko

Svåra tider för Norrlands ursprungliga koras

Fjällkon har funnits i Sverige i över 2 000 år. Under denna tid har den formats av och själv format kulturen hos människorna i landets norra delar. Trots detta pratar man sällan om fjällkon som ett kulturellt arv, och bidragen för att bevara kon är små.

I över 300 år har Robert Nilssons släkt levt som fjällkobönder på gården i Svartå, Boden. När han nu börjar närma sig pensionsåldern funderar han på hur nästa generation ska få en ekonomi i att driva gården och hur detta ska påverka Sveriges minskande bestånd av fjällkor.

– Vi har bara 350–400 fjällkor som mjölkas i Sverige i dag. Det behövs vara åtminstone 1 500–2 000 stycken för att det ska finnas en trygg bas. Nu behöver man vakta på varje besättning. Ringa runt och ha koll så att ingen mår dåligt och slutar. Händer det, kanske tio procent av populationen försvinner i ett svep, säger Robert Nilsson.

Han har i decennier arbetat för fjällkons bevarande. Förutom att driva egen gård och hjälpa andra i branschen har han skrivit böcker, forskat och har i över trettio år engagerat sig i avelsprogram för att bevara en frisk population av fjällkor. Det är inte utan sorg i rösten som han berättar om sin ibland hopplösa kamp för att få myndigheterna att hjälpa fjällkobönderna.

Men vad är egentligen en fjällko och varför är just denna ras viktig att bevara? Robert Nilssons kamp för fjällkons bevarande handlar inte bara om fjällkon i sig. Han ser det minskande beståndet som en varning för vad som i framtiden kan vänta alla småskaliga jordbruk – politiska beslut har i årtionden missgynnade det småskaliga till förmån för det storskaliga, vilket har resulterat i biliga livsmedel men också ökade

svårigheter för de småskaliga jordbruken.

I boken "Fjällkon: historik, avel och framtid" beskriver Robert Nilsson fjällkons historia. Han ifrågasätter teorin om att fjällkorna skulle ha kommit med folkvandringar söderifrån och berättar i stället om Mitt-nordteorin, en teori som flätar samman historien i de norra delarna av Sverige, Finland och Norge.

– Forskningen med DNA har skrivit om historien både när det gäller folkvandringar och djur. När man tittat på släktskapen inom Europas raser så har det visat sig att fjällkon har östligt ursprung. Enligt teorin har norra Finland och norra Sverige idkat handel långt innan landet Sverige bildades. Robert Nilsson berättar att man funnit handelsrutten från år 0 som går från sydvästra Finland till Trondheim.

När man tittar på DNA finner man kor inom den östliga inriktningen i såväl Finland som Sverige, Norge och Island. Robert förklarar att de isländska korna kom till Island från Nordnorge på 900-talet. Eftersom dessa kor härstammar från den östliga inriktningen måste fjällkorna ha varit vitt spridda i Norge redan på 800-talet, och då i Sverige lite tidigare.

Fjällkorna anses vara norra Sveriges ursprungliga koras. Den ko som i dag är i majoritet är en ras framavlade av importörer för att passa det svenska klimatet. Samtidigt är den ursprungliga svenska korasen på väg att försvinna.

I dag finns färre än 400 fjällkor i Sverige. FOTO: PRIVAT

Korna var en central del i kulturen.

Fjällkons framtid och det småskaliga jordbruket

Fjällkon är intressant ur både ett kulturarvs- och jordbruksperspektiv, men den är också intressant ur perspektivet att hålla det småskaliga jordbruket i gång och främja krismedvetenhet.

Det är inte säkert att vi alltid kommer att ha fred. Det är inte heller säkert att vi alltid kommer att kunna förlita oss på att internationella handelsförbindelser fungerar som de gör i dag. Fjällkobonden Robert Nilsson förklarar att desto större ett

fjällkorna är i praktiken den sista resten av det jordbruk som har bedrivits i Norrland. Den svartvita låglandsboskapen vi har i Sverige i dag är holstein. Den är amerikansk med holländskt ursprung. Svensk röd och vit boskap (SRB) är i grund och botten engelska djur som

importerades på 1800-talet och avlades fram till vad de är i dag. Där har du en liten procent, kanske fem–sex procent, som är ursprungligt svensk.

I Sverige finns en kulturell gräns som kallas för Fäbodgränsen. Gränsen angavs vid slutet av 1800-talet och visar

jordbruk är, desto mer beroende är det av att kunna köpa in utländsk diesel och konstgödsel. Att inneha många mindre jordbruk tillsammans med de större skulle göra det lättare att hålla i gång Sveriges matproduktion i en krissituation.

Vad en småskalig gård är har förändrats. När Nilsson började arbeta med kor var snittet 17 kor per gård; i dag är snittet 110. För 30 år sedan räknades en gård med 10 kor som liten, och i dag innehar en liten gård 60 kor.

Trenden i Sverige går mot att småskaliga gårdar läggs ner och att större gårdar blir allt större – det blir helt enkelt mindre lönsamt att driva småskaligt jordbruk. I händelse av krig är det riskabelt att binda upp matproduktionen till ett mindre antal större gårdar. Fjällkon kräver mindre foder än en "vanlig" ko och producerar samtidigt mjölk av högre kvalitet. Detta tillsammans med ett starkt eget driv att själv hitta mat gör att den passar bra i krissituationer.

Robert Nilsson har i decennier kämpat för att bevara fjällkon. Hans släkt har varit fjällkobönder i över 300 år. FOTO: PRIVAT

Förr i tiden hade i stort sett alla i Norrland sina egna fjällkor.

”Fjällkon är den sista resten av det jordbruk som bedrivits i Norrland.”

ROBERT NILSSON
Fjällkobonde

fäbodsystemets utbredning. Söder om denna gräns har man historiskt varit inriktad på spannmålsproduktion, och norr om gränsen har fokus legat på mjölkproduktion. Hur mycket som har kunnat odlas i landets norra delar har till mångt och mycket berott på hur mycket gödsel man har kunnat få av de djur man hållit.

Korna var här en central del i kulturen, och även om det inte fanns något avellssystem formades korna sakta efter miljö och människans behov. Dagens fjällko har ett starkt fodersök, alltså en stark instinkt att själv söka efter mat. Denna instinkt har formats av att de under lång tid har fått gå lösa för att under sommaren söka upp mat själva. Fjällkorna är också väldigt sociala, vilket tros bero på människans behov av att korna kommer hem för mjölkning på kvällen. Korna var ofta utsläppta i skogen för att själva söka efter mat, och att gå ut för att leta kor efter skymning var inget man längtade efter, vilket gjorde att de osociala korna åts upp först.

– Det är tusentals år av bruk av kon som skapat det här lynnet. Alla mina vänner i södra Sverige

försvinna. På mjölkmarknaden tas nämligen ingen hänsyn till mjölkens kvalitet eller egenskaper, utan all mjölk köps in till samma pris.

De 300–400 fjällkor som finns i Sverige skulle räcka för att öka populationen, men det saknas människor som kan och vill arbeta som fjällkobönder. Kunskapen håller på att gå förlorad, samtidigt som det är svårt att få ekonomin att gå ihop.

Att bevara fjällkon är inte heller så enkelt som att bara skapa genbanker eller hålla kor inhägnade som visningsdjur.

– Allting fram till i dag när det gäller fjällkon har haft sin utgångspunkt i mjölkningen. Om det inte finns djur som mjölkas kvar som en kärna i populationen kommer man att tappa hela grejen med fjällkorna. Du kommer att tappa hela det två-tusenåriga kulturella arvet. Det finns en hel kultur kring hur man tar tillvara mjölken och hur man sköter korna, säger Robert Nilsson. ■

Anton Nilsson
anton.nilsson@epochtimes.se

OM Fjällkon

Genetiskt har fjällkon östligt ursprung. Den har funnits i Sverige i minst 2 000 år.

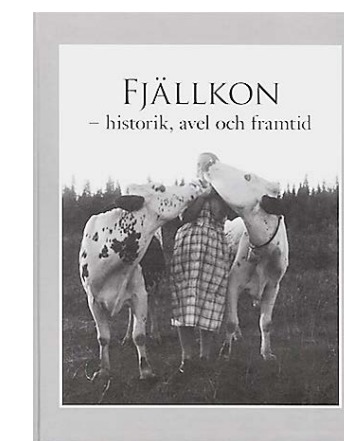
Den östliga grenen av fjällkon spred sig från Finland till Sverige för att senare vandra vidare till Norge, och togs slutligen med till Island.

Fjällkon är Sveriges ursprungliga koras.

Antalet fjällkor har länge minskat och rasen räknas i dag som sårbar.

Vid slutet av 1800-talet uppgick den svenska besättningen av fjällkor till runt 400 000. Sedan dess har antalet minskat, och i dag finns bara 350–400 kor kvar.

För att säkerställa populationens överlevnad behövs minst 1 500–2 000 fjällkor som mjölkas. Det finns också en genbank för fjällkor med genetiskt material för att återställa en stark popula-

Robert Nilssons bok "Fjällkon: historik, avel och framtid".

tion, men det saknas intresse, kunskap och lönsamhet.

Mjölproduktionen hos en fjällko är mindre än hos den ordinarie mjölkkon.

Fjällkons mjölk är på grund av sin kaseinsammansättning överlägsen andra kors när det gäller ystning.

Det krävs betydligt mindre fjällkommjölk för att tillverka en ost.